A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR KATOLIKUS FILOZÓFIA

BÖLCSELET A *PHILOSOPHIA PERENNIS* JEGYÉBEN

FRENYÓ ZOLTÁN

Abban a történelmi folyamatban, amelyet most élünk át, már elég erősen kiformálódott és meglehetősen általánossá vált a vélekedés, hogy jelenünk egy nagyszabású átmeneti kornak tekintendő. Afelől, hogy miben áll ennek az időszaknak a lényege, már megoszlanak a vélemények, ennek elemzésétől azonban itt eltekintünk. Az előbbiekre is csak azért mutattunk rá, mert úgy gondoljuk, ebben a helyzetben egyre nagyobb szellemi igény mutatkozik egyrészt arra, hogy valamilyen megbízható nézetrendszer kerüljön az emberek szeme elé, másrészt arra, hogy értékes hagyományok felelevenítésével gazdagítsuk és erősítsük látókörünket. Ennek az igénynek a kielégítéséhez szeretne hozzájárulni ez a tanulmány, amely szemügyre veszi a *philosophia perennis* eszméjét és ennek voltaképpeni kiteljesedését a katolikus filozófiában, egyszersmind pedig ezt a gondolati hagyományt, amely a címben jelzett időszakban élte virágkorát. Az így körvonalazott vállalkozás mindhárom elemében nehéznek mutatkozik, mert nem él tiszta fogalom sem a *philosophia perennis* eszméjére, sem a keresztény filozófia mibenlétére vonatkozóan, nemkülönben rendkívül egyenetlen az a kép is, amelyet a két világháború közti szellemi életünkről manapság őrzünk. Tézisként bocsátom itt előre, hogy ez a kor a *philosophia perennis*, a katolikus filozófia (közelebbről az újtomizmus) és az ekkor alkotó kiváló gondolkodóink munkásságának legjobb kombinációja volt!

MI A *PHILOSOPHIA PERENNIS*?

Először is, mit kell értenünk a *philosophia perennis* kifejezés alatt? Előzetes meghatározásom szerint az nem más, mint az érvényesnek gondolt filozófiai tanok eszménye, a filozófia történetében felhalmozódó legértékesebb, az igazságot legjobban képviselő eszmék együttese. Bizonyos eszméknek ez a filozófiai foglalata azonban önmagában többrétű, egyszerre lehet felemelő és félrevezető. Ha eltekintünk valamilyen vezéreszmétől, akkor az érvényesnek gondolt tanok együttese logikailag problematikussá válik. A tanok gyűjteménye akkor áll össze használható szemléletté, ha valaki valamilyen szempont szerint tekinti át e tanokat. Ez a különbség a *szinkretizmus* és a *szintézis* között.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a kifejezés fordításaként elég gyakran felbukkan az „örök filozófia”, amely azonban velejéig hibás és félrevezető. Ez tudniillik a *philosophia aeterna* lenne, de nem véletlen, hogy nem ezt a nevet kapta. A *philosophia perennis* a „mindig érvényes filozófia” értelmében hasznā-

landó, pontos német megfelelője az „*immerwährende Philosophie*”.[1] Az „örök” az időtlen, időn kívüli, időn túli és az e világon kívüli, azon túli létmódot jelöli, a filozófia azonban ennek a véges világnak, az itt élő emberiség szellemi életének, a történeti időnek a része és kincse, történetének azonban a világ végeztével minden mással egyetemben vége szakad (Jel 21,1), így hát az isteni örök bölcsességgel (*sapientia aeterna*) szemben az ember bölcsessége semmi esetre sem lehet örök.

A helyesen felfogott *philosophia perennis* eszméjét mutatta föl Arisztotelész, amikor a *Metafizika* elején számba vette a korai görög filozófusok alapelveit, majd rendkívül bölcsen és nagyvonalúan megállapította a következőket: „S méltányos, hogy ne csak azokkal szemben legyünk hálásak, akik véleményében osztozunk, hanem azokéban is, akik kutatása felületesebb jellegű, mert ezek is adtak valamit: lelki készségünket előre kiművelték. […] Éppen így vagyunk azokkal a gondolkodókkal is, akik az igazságról mondták el a nézeteiket: némelyektől átvettünk bizonyos véleményeket, mások meg okai voltak, hogy e tanítóink felléphettek.”[2] A hellenizmus idején azután felmerült a „legjobb” filozófiák összevonásának igénye, és kísérletek történtek főleg a platonizmus és az arisztotelianizmus összeegyeztetésére.

Önmagában véve viszont az úgynevezett *philosophia perennis* eszméje tulajdonképpen parttalan, lehet ősi és modern, lehet primordiális-tradicionalista, lehet univerzalizmus, és lehet szinkretizmus, lehet teozófia, ezoterizmus egyaránt. Aldous Huxley erről szóló könyvében úgy véli, a *philosophia perennis*t legtömörebben a szanszkrit „*tat tvam aszi*” (तत् त्वम् असि, ez vagy te) formulája ragadja meg.[3]

A KERESZTÉNY FILOZÓFIA

A keresztény gondolkodás azzal együtt alakult ki, hogy képviselői a hittartalmakat a rendelkezésre álló görög filozófia fogalmaival kívánták kifejezni.[4] A görög filozófia feldolgozása értelemszerűen átvétellel és elvetéssel egyaránt együtt járt, ennek megfelelően az egyházatyák korát a filozófiához való felemás viszonyulás jellemezte. Míg a teljes igazságot a keresztény hitvallás jelentette, a legjobb görög irányzatokban elismerték és méltányolták az igazság részleges megnyilvánulását, a magukéval ellentétes tanokat pedig élesen elítélték. Így termékeny szempontrendszer alakult ki a görög filozófia hasznosítására nézve.

görög filozófia és keresztény gondolkodás

Még egyszer: a keresztény gondolkodók a bölcsesség nyomait felfedezték a görög filozófia legnemesebb tanaiban. A patrisztikus kor legjelesebb tagjai tanúskodnak erről. Iusztinosz, a vértanú első keresztény filozófus mindkét *Apológiájá*ban kitér a kérdésre, és ezt tárgyalva felhasználja a sztoikus „eszmei magvak” fogalmát. Így ír a pogány görög filozófusokról és a költőkről: „Azért mindegyiküknél megmutatkoznak az igazság magvai [*σπέρματα ἀληθείας*, *szpermata alétheiasz*], viszont nem értették meg azokat teljesen, merthogy ők egymással is ellentétes dolgokat állítottak.”[5] A patrisztikus korban Alexandriai Kelemen az, aki a leginkább kitűnik a görög filozófia nagyrabecsülésével. *Szőttesek* című nagy művének sok helyén leírja, hogy a görögök előnevelés gyanánt, egyfajta szövetségként kapták a filozófiát, s bár irányzataik közt széttépték az igazságot, egyes tanaik változó mértékben tartalmazzák azt. A most tárgyalt *philosophia perennis* elvének szellemében ezzel a szép hasonlattal él: „Egyetlen útja van tehát az igazságnak, de abba, mint egy soha ki nem apadó folyóba ömlik bele mindenünnen minden patak.”[6] Megkülönbözteti

1 Vö. *Philosophisches Wörterbuch*. II. köt. szerk. G. Klaus – M. Buhr, Verlag Enzyklopädie, Lipcse, 1971. 837.
2 Arisztotelész: *Metafizika*. ford. Halasy-Nagy József, MTA, Bp. 1936. 993b.
3 *Cshándógja Upanisad*, VI. 8–16. Közli: *Titkos tanítások. Válogatás az Upanisadokból*. szerk. Vekerdi József, Helikon, Bp. 1987. 98. Lásd. még: Buji Ferenc: *Tat tvam aszi. Szolipszizmus és tradicionális metafizika*. Kötet, Nyíregyháza, 2018. 101. és Aldous Huxley: *The Perennial Philosophy*. Chatto & Windus, London, 1947. 8.
4 Vö. Frenyó Zoltán: *Krisztológiai és antropológiai kérdések az ókeresztény gondolkodásban*. Jel, Bp. 2002. 36–52.
5 Iusztinosz: *Apologia*. ford. Vanyó László = *A II. századi görög apologéták*. szerk. Vanyó László, Szent István Társulat, Bp. 1984. 98.
6 Alexandriai Kelemen: *Sztrómateisz / Szőttesek*. I. köt. ford. Tóth Vencel OFM, Jel, Bp. 79.

a mindig érvényes és az időlegesen érvényes tanítást: „Az egyik bölcsesség örök [αἰώνιος, *aióniosz*], a másik pedig egy ideig hasznos."[7] A latin patrisztika mérvadó írói hasonlóképpen gondolkodnak. Ezen a nyomvonalon halad Lactantius, aki fő művében a filozófiai iskolák megosztottságát, részigazságaikat és vitáikat teszi szóvá, velük szemben pedig a keresztény filozófia fölényét mutatja ki.[8]

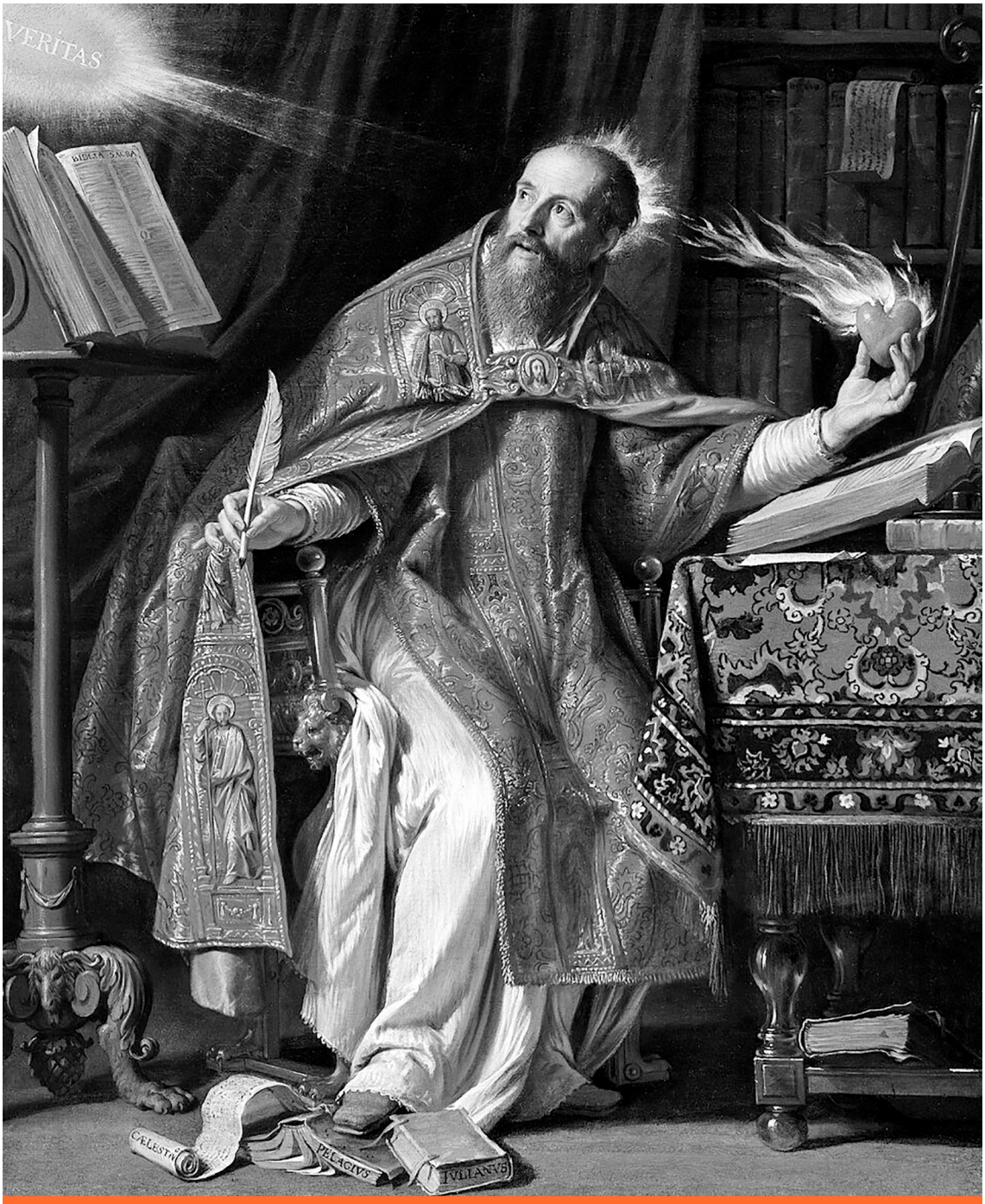
Amikor Szent Ágoston, a keresztény ókor meghatározó alakja az *Isten városáról* című világtörténelmi víziójában szembenéz a kérdéssel, és a rokon gondolkodású, teológiához forduló filozófusokat számba veszi, kifejezésre juttatja, hogy nagyon komolyan veszi a filozófiai hagyományt. Áttekinti ennek irányzatait, osztályozza és értékeli ezek képviselőit, mégpedig annak alapján, hogy tanaik mennyiben tartalmazzák a keresztény filozófia igazságának elemeit. Vízválasztónak tekinti az értékelésben, hogy egyesek a teremtőt, mások a teremtést vallják, tisztelik, imádják. Majd a hippói püspök azt a gondolatot is megfogalmazza, hogy az emberi szellem történetében bizonyos fejlődés mutatható ki, az emberi tudásban gyarapodás, az igazság felismerésében előrehaladás megy végbe: „Amint az egyes ember, úgy az emberi nemzetség – amelyikbe Isten népe is beletartozik – helyes kiművelése bizonyos idő elmúltával korszakonként úgy halad előre, hogy a mulandókról az örökkévalók, a láthatókról a láthatatlanok felfogására eljusson."[9] A *philosophia perennis* eszméjének Szent Ágoston munkáiban még számos további összetevője van. Felfogásának lényegét a következő pontokban láthatjuk: konstatálja az egyes irányzatokban megmutatkozó igazságelemeket; megpillantja a helyes tanokban való előrehaladást; mindezeket a keresztény filozófia irányában rendezi el; végül kialakítja a kereszténységnek mint az igaz filozófiának (*vera philosophia*) eszméjét.[10]

a kinyilatkoztatásra tekintettel lévő bölcselet

A keresztény filozófia fogalmát szemügyre véve megállapíthatjuk, hogy ez a kinyilatkoztatás által megtámogatott filozófia, a kinyilatkoztatásra tekintettel lévő, attól magát függetleníteni nem akaró bölcselet. A keresztény filozófiát teljes történetében bensőséges kapcsolat fűzi a *philosophia perennis* eszméjéhez, amely szerint a gondolkodás a teljes filozófiatörténetből meríti érvényes tanait, és minden tan mögött feltételezi valamilyen mértékben a bölcsességforrást. Ez a nagyszabású szemléletmód megadja a keresztény filozófia és a *philosophia perennis* együttes szerkezetét, amit akár körkörösen is elképzelhetünk. 1) Belső magja a tételesen igaz elvek, helyes axiómák helye (azonosság elve, hit–értelem egysége, az igazság létezése, az ember személy). Ide tartoznak a katolikus filozófia legautentikusabb alkotásai. 2) Az ezt körülvevő kör a helye annak a helyes eszmeiségnek és lelkületnek, amely egy adott korban megnyilvánul, amit egy mérvadó egyháztanító képvisel („amit Tamás ma mondana"). Ez a keresztény ihletésű filozófiák helye. 3) A következő kör a nem keresztény, illetve helytelen filozófiák bölcs eszméinek helye (helyes elveik esetenként belenyúlnak az előbbi két körbe is), amelyek gazdagodást jelentenek. Itt vannak tehát a nem keresztény filozófiák legjobbjai. 4) A külső kör a teljesen elvetendő, téves és káros filozófiák köre, tarthatatlan elveikkel (ilyen elvek például: nincs semmi; légy öngyilkos; minden relatív; minden látszat; merő szubjektivizmus; nincs érték; bármi szabad; nihilizmus). Mindazonáltal a távlatos filozófia még ehhez is hozzá tudja tenni: „Még, ha haszontalan lenne is a filozófia, amennyiben hasznos a haszontalanság alátámasztása [értsd: kimutatása – *a Szerző*], mégiscsak hasznos."[11]

A keresztény filozófia a középkorban teljesedik ki, és a teljes középkori keresztény kultúra egységében élve hangsúlyosan a *maga elveiből* merítve alakítja ki szisztematikus rendszerét.

7 *Uo.* III. köt. 157.
8 L. Caelius Firmianus Lactantius: *Isteni tanítások*. ford. Dér Katalin, Kairosz, Bp. 2012. 547–548.
9 Szent Ágoston: *Isten városáról*. II. köt. ford. Földváry Antal, Kairosz, Bp. 2005. 264.
10 Lásd bővebben: Marianne Djuth: „Vera philosophia" in Augustine's Thought after 396. *Augustiniana*, 2003/1–4. és Antonio Piereti: *La vera filosofia come vera religione = Deum et animam sciere cupio. Agostino alla ricerca del vero su Dio e l'uomo. Proceedings of the 13th and 14th Meeting of the Lectio Augustini Neapolitana*. szerk. Gaetano di Palma, Pontificia Facoltà Theologica dell'Italia Meridionale, Nápoly, 2010.
11 Alexandriai Kelemen: *I.m.* 71.

Szent Ágoston (354–430) Philippe de Champaigne festményén az 1650-es évek második felében *(Wikimedia Commons)*

AZ ÚJKORI GONDOLKODÁS

A középkor világának felboml(aszt)ásával a filozófia iránt új igények lépnek fel.[12] A reneszánsz szertelen gondolatvilágában Ficino és Pico a *prisca theologia* (ősi teológia) fogalmával állt elő. Agostino Steuco püspök és pápai könyvtáros pedig *De perenni philosophia* címmel jelentetett meg könyvet 1540-ben. Ebben áttekinti a filozófia régi történetét, benne az isteni bölcsesség elemeit pillantva meg.[13] Művével s ennek címével Steuco a *philosophia perennis* névadója lett, amely lépés

12 Hannes Amberger: Revelation and Progress. The Concept of Philosophia Perennis from Steuco to Leibniz. *Lexicon Philosophicum*, 2019. és Charles B. Schmitt: Perennial Philosophy. From Agostino Steuco to Leibniz. *Journal of the History of Ideas*, 1966/4.

13 Giovanni Di Napoli: *Il concetto di Philosophia perennis di Agostino Steuco nel quadro della tematica rinascimentale = Filosofia e Cultura in Umbria tra Medioevo e Rinascimento. Atti del IV. Convegno di Studi Umbri*. Perugia, 1967.

nagy jelentőséggel bír. Mindenesetre – amint Varga Péter kitűnő elemzésében észrevételezte – a névadás késeinek tetszik.[14] Bizonyos szempontból hasonlónak tűnik ehhez az, hogy – amint arra meg Heidegger rámutatott – szintén igencsak későn került sor, mégpedig Leibniz jóvoltából, az elégséges alap elvének, az „alap tételének" kimondására.[15] Steuco kora már nélkülözi azt az egységes világnézetet és filozófiát, amely a középkori keresztény gondolkodás keretében megvalósult. A *philosophia perennis* néven nevezése a 16. században hiányérzetről árulkodik – éppen erre a hiányra reflektálva tette meg fontos lépését, ennek az egységes és átfogó filozófiának az igénye hívhatta életre a *philosophia perennis* fogalmát; ezzel a névvel illették azt az eszményt, amelynek visszaállítását vagy felépítését remélték.

Steuco után a *philosophia perennis* eszméje részben protestáns irányban folytatódik; ilyen gondolkodók Philippe de Mornay (*De la vérité de la religion chrestienne*. 1581) és a „cambridge-i platonizmus" alakja, Ralph Cudworth (*The True Intellectual System of the Universe*. 1678). Steucóhoz képest Leibniznél módosul a *philosophia perennis* eszméje.[16] Az ő felfogásában a filozófia lényegi igazságai megtalálhatók a különböző filozófiai rendszerekben, de nem kinyilatkoztatott és kész formában vannak jelen, hanem az igazság magvaiként, annak elemeiként kibontakozó módon. Leibniz Nicolas Rémond-nak küldött levelében azt írja, hogy az igazság nyomaira (*traces de la vérité*) lelhetünk a régieknél, mintha aranyat nyernénk a sárból, gyémántot a bányából, fényt a sötétségből, és ez valójában úgyszólván (*quaedam*) a *philosophia perennis*. Úgy látja, némi fejlődést állapíthatunk meg a tudásban, például amikor „a skolasztikusok megpróbálták hasznosan felhasználni a kereszténység számára azt, ami a pogányok filozófiájában elfogadható volt". Majd kevésbé hízelgően latinul hozzáteszi: „Az arany a barbárság skolasztikus trágyájában van elrejtve" (*Aurum latere in stercore illo scholastico barbariei*).[17] Ez a hervasztó kitétel egyúttal azt is jelzi, hogy a keresztény filozófián kívül elképzelt *philosophia perennis* az újkori európai filozófiában megfeneklik, illetve érdemi kiteljesedésre nem vezet, sőt ellenkezőleg, helyette versengő filozófiák sokasága jön létre.

antik–középkori szintézis

Az újkori filozófia az új filozófia igényével áll elő; erőteljes kérdésfelvetéseinek oka, hogy elveszejtett két támpontot, stabil iránytűt, azaz elfordult az antik kozmocentrikus, valamit a középkori keresztény teocentrikus világlátástól, és helyükbe az antropocentrikus világlátást állította, amely az ember képlékenysége miatt semmilyen mércét nem biztosít. Kérdésessé válik így minden bizonyosság, és ezzel kapcsolatosan a *philosophia perennis* mint mégis létező eszme a maga meghatározatlanságában tűnik fel. A *philosophia perennis* az újkorban nem túl erősen, de jelen van, viszont egyik újkori filozófiai irányzat sem alkalmas arra, hogy képviselje, kidolgozza, és bár az ambíció némely esetben megvan, a megvalósítás részleges és esetleges.

A *philosophia perennis* sokrétű eszme; útján történetileg is, logikailag is legalapvetőbb módon két elágazást pillanthatunk meg. Ezek: 1) a keresztény filozófián kívüli/előtti (ókor), anélküli (újkor) és a keresztény filozófián belüli *philosophia perennis*, illetve 2) a keresztény filozófián kívüli változat, ami lehet szinkretizmus (újkori nem keresztény tanok) vagy tradicionalizmus (az „ősbölcsesség" tételezése).[18] Úgy tűnik, a keresztény *philosophia perennis*en kívül mindegyik lényegében szinkretikus és statikus, a keresztény *philosophia perennis* pedig szintetikus, dinamikus, tendenciát hordozó szemlélet.

14 Varga Péter András: *Mi a filozófiatörténet? A filozófiatörténet filozófiája a kortárs kontinentális filozófiában*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet–Gondolat, Bp. 2020. 46.

15 Martin Heidegger: *Az alap tétele* [1955–56] ford. Pongrácz Tibor, Gond–Cura Alapítvány, Bp. 2009. 13.

16 Lásd: Wilhelm Schmidt-Biggermann: *Leibniz konservativ interpretiert. Der letzte Vertreter der Philosophia perennis = Leibniz und Europa. VI. Internationaler Leibniz-Kongreß*. Gottfried-Wilhelm-Leibniz-Gesellschaft, Hannover, 1995. és Herman Jan de Vleeschauwer: *Perennis quaedam philosophia. Exégèse et antécédents d'un texte leibnizien = Akten des Internationalen Leibniz-Kongresses*. I. köt. Franz Steiner, Wiesbaden, 1968.

17 Leibniz levele Nicolas Rémond-nak, Bécs, 1714. augusztus 26. Közli: *Die philosophische Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*. III. köt. szerk. C. J. Gerhardt, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1887. 624–625. Lásd még: Leibnitz és a scholasztika. *Bölcseleti Folyóirat*, 1894.

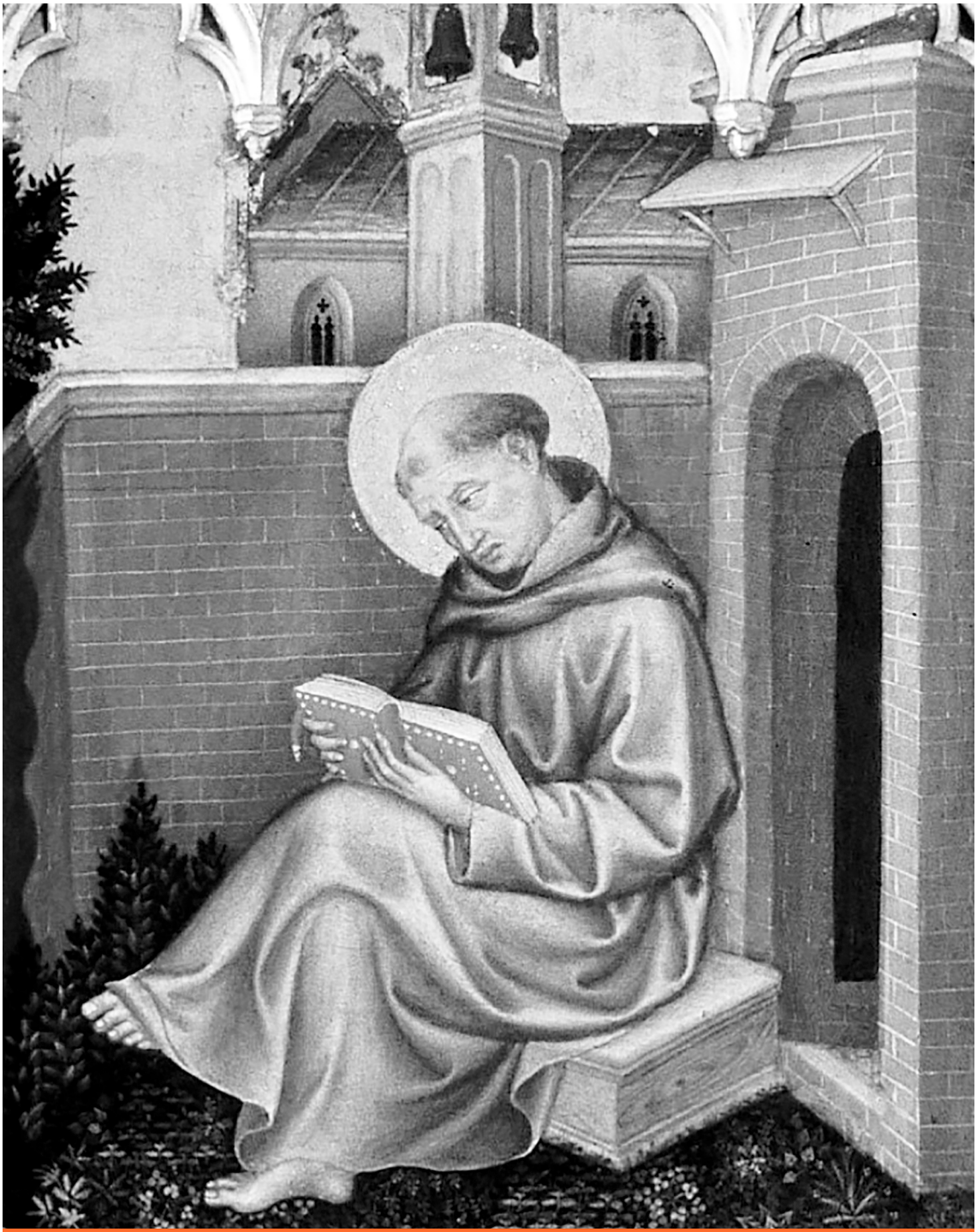
18 Az egyoldalú tradicionalista-szinkretista értelmezésre, amely teljesen figyelmen kívül hagyja a keresztény filozófiát mint hiteles *philosophia perennis*t, lásd: Jenei Norbert: A *philosophia perennis* modernitáskritikája. *Kommentár*, 2025/4.

Gondolati egység – Platón, Seneca és Arisztotelész közös ábrázolása 1330 körül *(Wikimedia Commons)*

A NEOSKOLASZTIKA

Az újskolasztikában a keresztény filozófia és a *philosophia perennis* egymásra talál és termékeny gondolatkört eredményez. Az újskolasztika felmutatja az újtomizmust mint a filozófia optimumát, rendező vezéreszméjét, de magához vonja a *philosophia perennis*t is mint amely a gondolkodás tágasságát és dinamikáját biztosítja. Az újtomizmusban a szigorú tomizmus nem foglalkozik a *philosophia perennis*szel, de az újtomizmus hangadó nagyobb része beépíti szellemébe, ezért ez az egész „irányzat", a tomizmus két szárnya, a katolikus

Szent Tamás (1224/25–1274) Gentile da Fabriano ábrázolásában az 1420-as évek első felében *(Wikimedia Commons)*

filozófia páratlan megújítását és megerősítését tudta végbevinni. A leírtakból kitűnik a katolikus filozófia specifikuma, különleges tagoltsága és kimeríthetetlen forrásokat biztosító szellemisége.

Míg a keresztény filozófia a *philosophia perennis* szellemében becsüli a nem keresztény filozófiákat, addig a nem keresztény filozófiák túlnyomó része nem becsüli a keresztény filozófiát, hanem csak ki-ki a maga irányzatát tekinti egyedül érvényesnek és „az igaz" filozófiának. A helyzet tehát éppen nem az, mintha a keresztény filozófia hordozná a kizárólagosság elemét, szemben a tágabb horizontú nem keresztény filozófiákkal, hanem pont fordítva, az újkori nem keresztény filozófiák mutatkoznak képtelennek arra, hogy a keresztény filozófiából merítve építsenek a maguk rendszerébe igazságelemeket, mialatt a keresztény filozófia a *philosophia perennis* elve szerint az ókor óta késznek

mutatkozik nem keresztény filozófiák értékeinek beépítésére. Az egyházatyák már kifejezték ezt a magatartást, eredetileg már abban a kontextusban is, hogy a pogány bölcsesség kincsei megilletik őket, és ők ezeknek az Istentől adott javaknak jogos használói, örökösei, sőt továbbvivői.

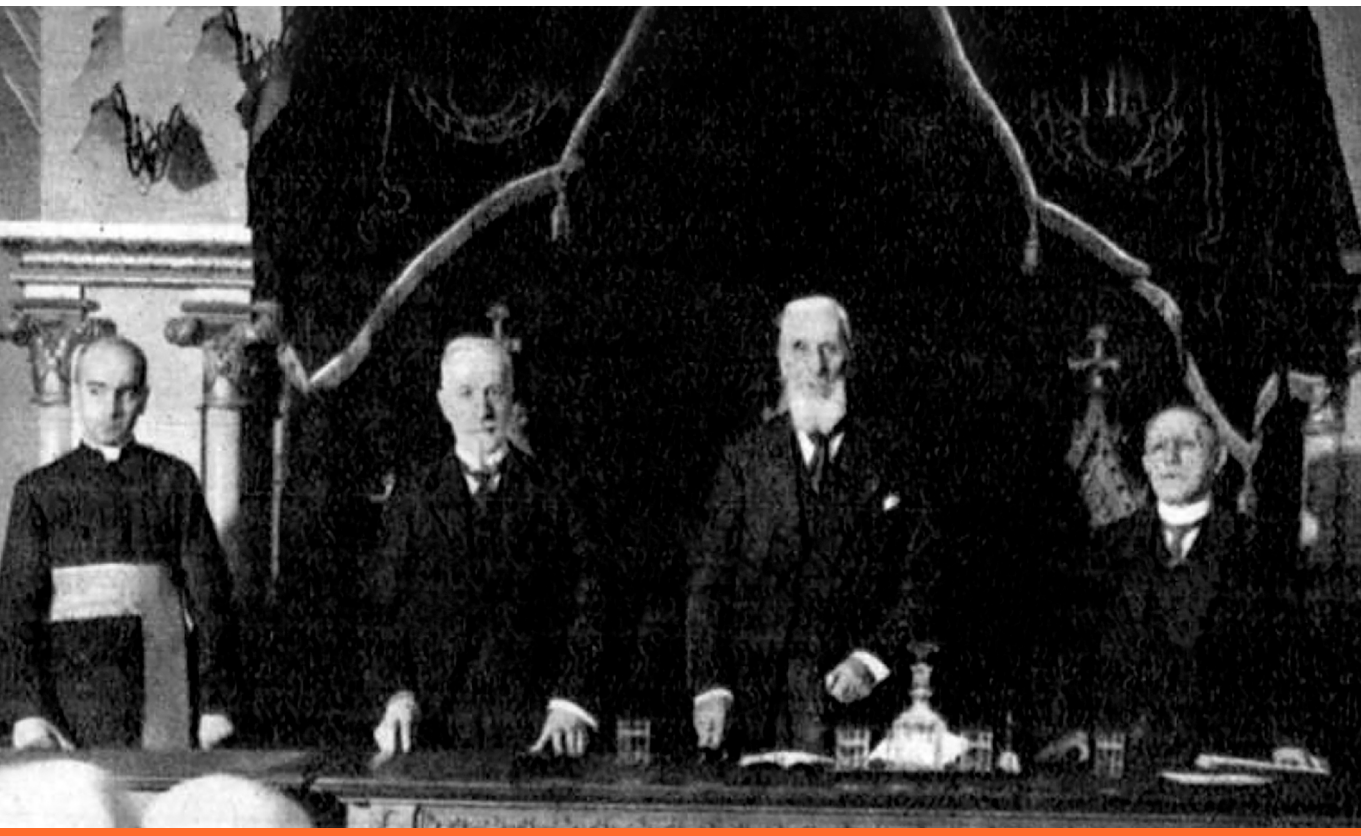
Szemben azokkal, akik azt híresztelték, hogy az újskolasztika visszatérés a középkorba, Agostino Gemelli kijelentette, hogy az újskolasztika a *philosophia perennis* továbbvitelét jelenti.[19] Brandenstein Béla is azon a véleményen volt, hogy „a keresztény bölcseletben nyilatkozik meg legjobban a filozófia *perennis*-jellege".[20] Figyelemre méltó Frederick Copleston SJ állásfoglalása; ő híres filozófiatörténetének bevezető fejtegetéseiben utal azokra, akik a skolasztikus filozófiát mint *philosophia perennis*t tanulmányozzák. „Arról, hogy ez *philosophia perennis*, nem kívánok vitatkozni [úgy érti: ez vitán felül áll – *a Szerző*]; de ez nem a mennyekből hullott alá, hanem a múltban növekedett, s ha valóban méltányolni akarjuk Aquinói Szent Tamás, Szent Bonaventura vagy Duns Scotus művét, tudomással kell bírnunk Platónról, Arisztotelészről és Szent Ágostonról. Továbbá, ha létezik a *philosophia perennis*, arra lehet számítani, hogy néhány alapelve a modern idők filozófusainak elméjében is működik, akik első pillantásra távol esnek Aquinói Szent Tamástól."[21] Kissé lejjebb leszögezi: „A jelen sorok írója ragaszkodik ahhoz a tomista álláspontho, hogy létezik a *philosophia perennis*, és ez a filozófia a széles értelemben vett tomizmus." Ehhez még hozzáfűzi: az, hogy a tomizmus *philosophia perennis*, nem azt jelenti, mintha egy adott történelmi korba lenne bezárva, s ne tudna továbbfejlődni, továbbá látni kell, hogy a középkor után nem pusztán magában, a modern filozófia mellett és kívüle, hanem benne és rajta keresztül is fejlődik tovább.

A MAGYAR KATOLIKUS FILOZÓFIA

A magyar katolikus filozófia legnevesebb alakjai mind a philosophia perennis hívei voltak. Az eszmét erőteljesen hangoztatta Prohászka Ottokár, akinek keresztény filozófiájában minden ellenkező értelmezés ellenére a tomizmust kell alapvetőnek tartanunk.[22] Itt említjük meg Jánosi József SJ nevét, aki behatóan vizsgálta a keresztény filozófia mibenlétét. Két művéből merítünk röviden. *Bölcselet és valóság* című könyvében tárgyalja a filozófia, a világnézet, a keresztény filozófia összefüggéseinek kérdéseit. Arra jut, hogy „tiszta filozófia" az egyes rendszerekben nem, hanem – valószínűtlen módon – a rendszerek összességében, illetve a *philosophia perennis* eszméjében tételezhető.[23] Megállapítja továbbá, hogy csak konkrét filozófiai rendszer nevezhető kereszténynek, nem „a" filozófia. A skolasztika pedig teljes joggal keresztény filozófiának nevezhető. Kijelenti azt is, hogy semmiféle konkrét rendszer sem lehet „tiszta" filozófia, a „tiszta" filozófia pedig nem nevezhető kereszténynek. *A szellem* című művében Jánosi minden bizonnyal a *philosophia perennis* szellemében mondhatta igen épületes módon: „A filozófia az emberi szellem legnagyobbjainak időn felüli szenátusa."[24] A magyar neotomizmus kiválóságai, Horváth Sándor OP, Schütz Antal SP, Kecskés Pál mind a *philosophia perennis* szellemében alkottak.

magyar katolikus filozófia a *philosophia perennis* jegyében

19 Vö. Paolo Müller: La Neoscolastica milanese e la filosofia medioevale. *Doctor Virtualis*, 9. szám, 2009.
20 Brandenstein Béla: Philosophia perennis. *Bölcseleti Közlemények*, 6. szám, 1940. 54.
21 Frederick Copleston SJ: *A History of Philosophy* [1946] I. köt. Image Books, Doubleday, New York, 1962. 1993. 2.
22 Lásd Prohászka Ottokártól: A philosophia perennisről. *Hittudományi Folyóirat*, 1908. és *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái*. XIV. köt. Szent István Társulat, Bp. 1927. (a továbbiakban: PÖM); A *philosophia perennis* és egyéb filozófiai irányok. Az Aquinói Szent Tamás Társaság 1914. márc. 7-i közgyűlésének megnyitó beszéde. *Religio*, 1914. és *Az elme útjain*. *Bölcseleti dolgozatok*. PÖM XIV. Lásd bővebben jelen sorok szerzőjétől: *„Egyre inkább thomista leszek." Aquinói Szent Tamás jelentősége Prohászka Ottokár keresztény filozófiájának kereteiben* = Frenyó Zoltán: *Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés*. Kairosz, Bp. 2018.; *Utószó = Prohászka Ottokár indexre került művei*. szerk. Frenyó Zoltán, Kairosz, Bp. 1998. különösen *Az intellektualizmus túlhajtásai* című műről: 176–187.; *Patrisztika és skolasztika Prohászka Ottokár műveiben = Prohászka Ébresztése*. II. köt. szerk. Szabó Ferenc, Ottokár Püspök Alapítvány–Távlatok, Bp. 1998. Vö. Orvos Levente: *Prohászka filozófiai felfogása kora neotomizmusának tükrében = Prohászka-tanulmányok, 2012–2015*. szerk. Mózessy Gergely, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2015.
23 Jánosi József SJ: *Bölcselet és valóság*. Szent István Társulat, Bp. 1940. 165.
24 Jánosi József SJ: *A szellem*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Bp. 1935. 132.

A Szent István Akadémia ünnepi ülése Szent Ágoston halálának ezerötszázadik évfordulóján, balról az első Kecskés Pál, a harmadik gróf Apponyi Albert, 1930 *(Képes Pesti Hírlap, 1930. december 16. 2. oldal)*

Schütz Antal felfogását *Keresztény bölcselet* című dolgozatában írja le. Ennek főbb megállapításai a következők: „A valóságban nincs »tiszta« filozófia"; „Oly mértékben lesz valaki keresztény bölcselő, amily mértékben nyitva áll bölcselő tevékenysége a kinyilatkoztatás, a hit, a természetfölöttiség éltető, kiegészítő, irányító hatásának"; „Nyilvánvaló, hogy keresztény bölcselet […] csak egy lehet […] S ez a bölcselet lesz igazában a bölcselet; úgyhogy az igazi, teljes és végleges bölcselet *eo ipso* keresztény is"; „Nem lehet rábökni csak úgy egy történeti rendszerre: ez az! […] A bölcselet nem kész, hanem folyton készülő valami. […] Ha mégoly szenvedélyesen törtetünk is az eszmény után, teljesen el nem érjük ebben a földi életben"; „A hit és természetfölöttiség felöleli a természetet és az észt is; azonban ellenkezőleg nem; „A nemkeresztény bölcselők is, akarva-nem akarva, munkatársai a *philosophia perennisnek*"; „A valóságban nincs szín-keresztény bölcselet – amint nincs szín-*philosophia perennis*. De a bölcselettörténeti munka ennek a *philosophia perennis*nek láthatatlan csillagához igazodik és feléje közeledik, és így a keresztény bölcselet úton van."[25]

> a legtisztább világnézeti rendszer

Horváth Sándor, korának egyik kiemelkedő tomista gondolkodója egy rendkívül elmélyült tanulmányban vizsgálta a *philosophia perennis* fogalmát, és fogalmazta meg erre vonatkozó jellegzetes egyéni felfogását, amelyet a Szent István Akadémián éppen száz éve ismertetett, majd jelentetett meg. A témát az értekezés 2. fejezetében tárgyalja, amely *A philosophia és theologia perennis viszonya a bölcseleti és hittudományi rendszerekhez* címet viseli.[26] A szerző a lehető legtisztább és legkövetkezetesebb filozófiai-világnézeti rendszer architektúráját keresi, s ezzel kapcsolatban vizsgálja meg a *philosophia perennis* mibenlétét. Ahhoz, mint írja,

25 Schütz Antal: *Keresztény bölcselet = Mi a bölcselet? Schütz Antal, Kecskés Pál, Jánosi József, Trikál József, Brandenstein Béla előadásai*. Szent Tamás Könyvtár, Bp. 1935. 102., 106–108., 110., 112. és 114.

26 Horváth Sándor OP: *Ismereteink egyneműsége és a hittételek. A Szent István Akadémia Hittudomány-Bölcseleti Osztályának Felolvasásai*. I. köt. 6. szám, Stephaneum, Bp. 1925. 19–25.

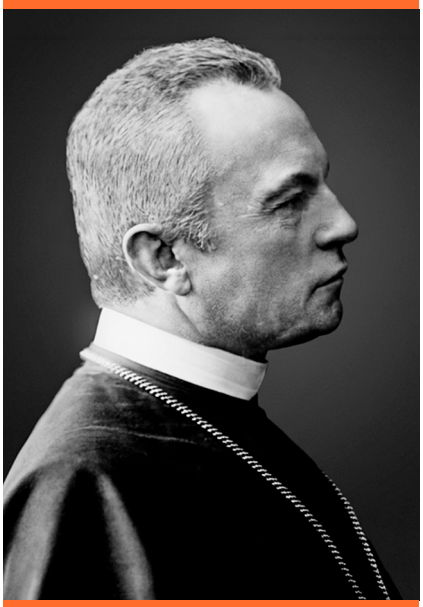
A Szent István Akadémia ünnepi ülése a katolikus nagygyűlés alkalmából, középen Serédi Jusztinián hercegprímás, balra Pataky Arnold prelátus, jobbra Reiner János, a szervezet főtitkára, 1934 *(Képes Pesti Hírlap, 1934. szeptember 23. 4. oldal)*

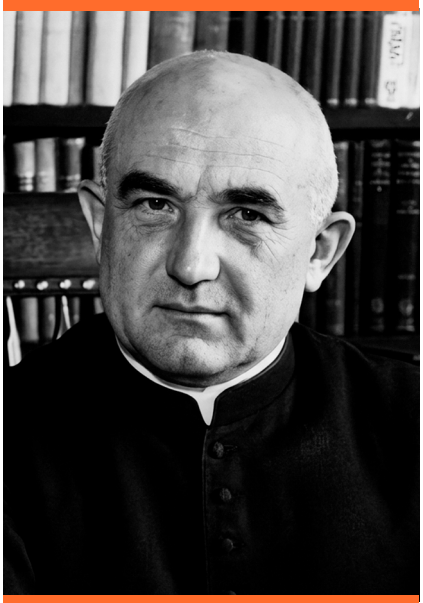
> „hogy összes ismereteinket egységes világnézetbe foglalhassuk, egynemű elemekből kell állaniok. Ha tehát sikerül azokat oly módon egy uralkodó eszme köré fonnunk, hogy ennek a képmása valamennyi ismeretünkre rá van nyomva, akkor világnézetünk egységes. Ha ez a hatóerő nemcsak az anyagi viszonyításra, hanem a tökéletes azonosításra is kiterjed, akkor világnézetünk egységes és egynemű. Ha azonban az azonosítás a középponti eszme által nem valósítható meg, de valóságos oksági kapcsolattal minden köréje fonható, hozzája viszonyítható, akkor világnézetünk egységes lesz ugyan, de magukban véve különnemű és csak viszonylagosan egynemű elemekből épül fel."[27]

Ezt szem előtt tartva a *philosophia perennis*re vonatkozóan az alábbi meghatározásokat adja: „A *philosophia perennis* a természeténél fogva bölcselkedő emberi elme szükségszerű terméke és éppen ezért felöleli mindama problémákat, amelyeket a valóság szemlélete és az élet egyenetlenségei önkénytelenül felvetnek"; aztán „a *philosophia perennis* […] befolyásolja és irányítja az értelem működését […] A skolasztika a *habitus naturales* nevén ismeri e tényezőket s a még legeltévelyedettebb emberi ismeretben is felcsillámló igazságtartalom magvának tekinti azokat"; végül „a *philosophia perennis* önmagában nem létezik, hanem csak az egyes bölcseleti rendszerekben, amelyek nem egyebek, mint annak többé-kevésbé ékesszóló tolmácsai."[28] Egy másik helyen olyan definícióval találkozunk, miszerint „az a bölcseleti rendszer tekintendő a *philosophia perennis* letéteményesének, amelynek középpontjában a létfogalom úgy helyezkedik el, hogy az általa biztosított szemléleti igazság köré fonódjék minden – természetes és kinyilatkoztatott – ismeret szemléleti és gyakorlati igazsága. […] A *philosophia perennis* mindama következtetések és igazságok eszmei egységét és rendszeres összességét jelzi, amelyeket a helyes úton járó elme az észelvekből levon."[29]

27 *Uo.* 5.
28 *Uo.*19. és 21.
29 *Uo.* 22.

Magyar katolikus gondolkodók – Horváth Sándor OP (1884–1956), Prohászka Ottokár (1858–1927) és Schütz Antal SP (1880–1953)

Olyan megfogalmazás is akad, mely szerint „a *philosophia perennis* ebben a formában nem más, mint az örök logikai-érvényű észelvek kényszerítő hatása alatt a valóság és az élet problémáin szükségszerűen eszmélkedő és azokat összegező elme tevékenysége, illetve ennek megmásíthatatlan szabályok szerinti lefolyása."[30] Végezetül egy hosszabb passzust érdemes idézni, amelyben végső összefoglalását adja írásunk tárgyának:

> „A *philosophia perennis*, mint tartalmi egység tehát a teljesen megtisztult elmének az Alkotó eszméit tökéletesen visszatükröző világnézeti összegezése. […] A *philosophia perennis*t, mint tartalmi ismeretkört, tehát így írhatnók körül: a világ és az élet nagy problémáit az Alkotó ismerete szerint szemléltető mindamaz igazságok eszmei egysége és rendszere, amelyek a teljesen megtisztult elme összegezésének eredményeképp az észelvek méhében ténylegesen (*actu implicite et virtualiter*) bennfoglaltatnak. […] A *philosophia perennis* adatai határozatlanok és ingadozó jellegűek külső fogalmazásaikban, de föltétlenül megbízhatók és határozottak eszmei tartalmukban."[31]

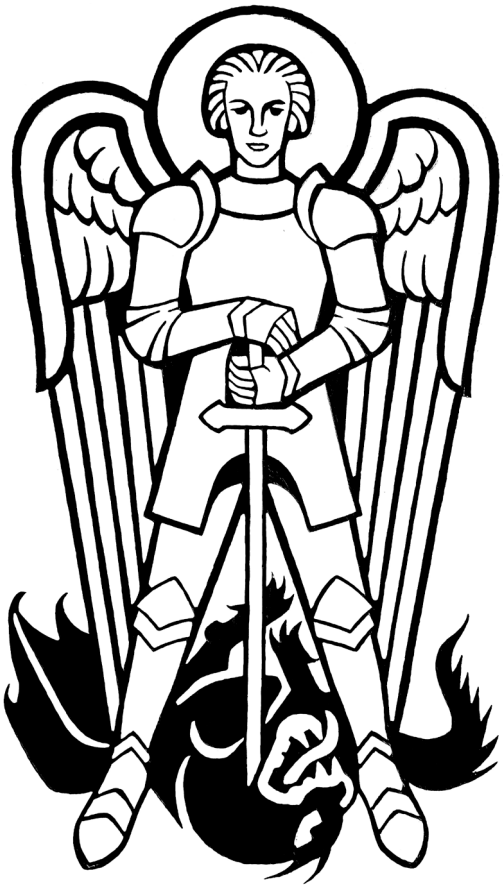
A fentebb idézettek miatt gondolhatja úgy minden joggal, hogy „az igazságra némileg is számottartó bölcseleti rendszer adatai tehát úgy viszonylatiak a *philosophia perennis*hez, mint a kifejezett tartalom a burkolthoz, a világos a homályoshoz, a határozott a határozatlanhoz, a képzetlen fogalmazás a tudományoshoz."[32]

A *philosophia perennis* eszméjét a filozófiatörténet-írásban kitűnően érvényesítette Kecskés Pál, akinek *A bölcselet története főbb vonásaiban* című műve éppen ezért bizonyult mindmáig alapvetőnek a maga műfajában. Felfogását a szerző műve elején is jelzi, műve végén, annak utolsó bekezdésében pedig így rögzíti:

> „A bölcselettörténet nem az egymást megsemmisítő rendszerek romhalmazát, hanem az igazságért folyó harc színterét mutatja. […] A folytonos alakulás forgatagában a görög és a keresztény eszmevilág találkozásából kikristályosodott egy *philosophia perennis*, egy lényeges vonásaiban maradandó bölcselet, mely gazdag igazságtartalmával időtlen értéket képvisel, s irányt mutató, eszmeindító erejét évszázadok lepergése után is megtartotta."[33]

A Magyar Filozófiai Társaság 1941. május 6-án *A filozófia története* címmel vitát rendezett. A vita anyaga az *Athenaeum* az évi 4. számában látott napvilágot.[34] Bevezető előadásában Mátrai László kijelentette: „Kecskés Pál a *philosophia perennis* szempontjaira épít." Az első hozzászóló Kecskés Pál volt, aki magvas előadásában beszélt a filozófiatörténet bizonyos gyarapodásáról, a *philosophia perennis* eszméjéről, a filozófiatörténetben érvényesítendő értékelés szükségességéről, a rossz irányzatok bizonyos hasznáról és a *philosophia perennis* vezető szerepéről. Brandenstein Béla kifejezte, hogy a filozófus a gondolatok igazságát értékeli, ezért a legfontosabb módszer a tantörténet, „amelyben a filozófiai problémák és az azokra adott válaszok bontakozásában a *philosophia perennis* él és alakul, amint erre Kecskés professzor úr hozzászólásában rámutatott."

30 *Uo.* 22–23.
31 *Uo.* 24.
32 *Uo.* 25.
33 Kecskés Pál: *A bölcselet története főbb vonásaiban*. Szent István Társulat, Bp. 1943. 692.
34 A filozófia története. *Athenaeum*, 1941/4. 423–441.

Jó harc –
Mihály arkangyal ábrázolása *sgraffito* módszerrel (Franz Kornemann, 2025) a közép-németországi Wülfte temetőkápolnáján *(Wikimedia Commons)*

ÖSSZEGZÉS

Az eddigiekből a következőket szűrhetjük le. Ha a *philosophia perennis*nek nem szinkretista, hanem szintetikus fogalmát tartjuk szem előtt, az alábbi viszonyt láthatjuk. A keresztény filozófia és a *philosophia perennis* két olyan fogalomkör, amelyek nem azonosak (egyes véleményekkel ellentétben a keresztény filozófia nem maga a *philosophia perennis*, és fordítva, a *philosophia perennis* nem „a" keresztény filozófia), hanem egységet alkotnak, amelyek között a filozófiai rendszer eszméje dialektikus mozgásban van, elemei egymásba fonódnak, és helyesen művelve egyensúlyban vannak. A keresztény filozófia és a *philosophia perennis* a legtermészetesebb módon összetartoznak; úgy is tekinthetjük, hogy a *philosophia perennis* a keresztény filozófiának a „kézmozdulata" vagy „pillantása" az igaz tanok megragadására és begyűjtésére. A keresztény filozófiát tisztán nem lehet meghatározni és elérni, de művelője minél nagyobb intenzitást kíván létrehozni benne. Ilyen intenzitást jelentett történetileg az újskolasztika, azon belül az újtomizmus és a vele járó *philosophia perennis*.

> elfoglalni az igazságért folyó harc színterét

A megformálásnak van egy optimuma, amelyen túl a *philosophia perennis* veszít a súlyából. Ha azonban másfelől a *philosophia perennis*re esik túl nagy hangsúly, és a nem keresztény filozófiák tanai kritikátlan megértésre találnak, a keresztény filozófia veszít arculatából, erejéből, elvi mivoltából. Röviden szólva: ha rossz értelemben véve doktriner módon vesszük a keresztény/katolikus filozófiát, és túlhajtunk egy adott fogalmiságot, gondolatunk és annak kifejtése szűknek és merevnek fog bizonyulni; ha pedig túlteng a *philosophia perennis*, a teljes filozófiai hagyomány iránti nyitottság, akkor a rendszer egyre inkább parttalan és elvtelen lesz. Ez az alapvető összefüggés meggyőződésem szerint ma is nélkülözhetetlen szempont, amikor korunk eszméi között kívánunk tájékozódni, ezeket szándékozunk osztályozni, belőlük szeretnénk megfelelő mértékben meríteni, felettük szükséges módon kritikát gyakorolni, és lehetőleg időtálló filozófiai gondolatvilágot felépíteni. ■